

BİLGİ SOSYOLOJİSİNDE BİR PROBLEM OLARAK KİMLİK

Peter BERGER

Tercüme: Mehmet Cüneyt BİRKÖK*

Teorik görünümdeki sosyal psikoloji, George Herbert Mead'ın çalışması ve 'Sembolik-yorumcu' okulun Mead'cı geleneği ile kurulmuştur. Gerçekten de denebilir ki bu vakada, Amerika'daki sosyal bilimlere yapılmış en önemli teorik katkı yatmaktadır. Amerikan sosyolojisi içinde kurulmuş olan Mead'cı geleneğin perspektifleri, onu temsil etmeyi amaçlamanın ötesinde bir okul olarak, Amerikan sosyolojisinde kurulmuş oldu. Sosyal psikoloji, Chicago üniversitesinde Mead'ı 'keşfeden' sosyologlar ve bunların da ötesine yayılan Mead'ın fikirleri, bir 'sosyologun psikolojisi' olarak, psikanaliz ve öğrenme teorisi (learning theory) arasında daha sonra ortaya çıkan mücadeleye rağmen, sosyologların tabii bir şekilde teorik yaklaşımlarını oturttukları bir temel olma özelliği üzerine yapılandı¹. Bunun tersine olarak bilgi sosyolojisi bu ülkedeki disiplinlere marjinal olmayı sürdürdü, hâlâ da fikirler tarihine hafif eksantrik bir ilgi duyan çok az sayıda meslektaşın Avrupa'dan ithal edildiği halde asimile edilmemiş ilgisi olarak görülmektedir². Bilgi sosyolojisinin bu marjinalitesini

* Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Amerikan sosyologları arasındaki Mead'cı sosyal psikolojinin 'yayılması' hakkında şu eserlere bakınız: Anselm Strauss (ed.), *George Herbert Mead on Social Psychology*, University of Chicago Press, 1964, pp. vii ff. Bu Mead'cı 'kuruluşluğun' psikoanalitik kaynaklı bakış açısından bir kritiği için: Dennis Wrong, 'The oversocialized conception of man in modern sociology', *Psychoanalytic Review*, vol. 39 (1962), pp. 53 ff.

² Amerikan sosyologları arasında, bilgi sosyolojisi daha ziyade dar bir şekilde Karl Mannheim'in Alman *Geisteswissenschaft* 'ın konularından İngiliz dili sosyal bilime çevrilen başlıca kavramları ile birlikte hatırlanır. Max Scheller'in *Wissenssoziologie* (terim kendisi tarafından ihdas edilmiştir) hakkındaki yazıları henüz tercüme edilmemiştir. Amerikan sosyologları, esasında, Alfred Schutz'un çalışmalarındaki bilgi sosyolojisi gelişiminden uzak kalmışlardır, keza pozitivist (genellikle Almanya'daki sosyologların

bu ülkedeki sosyoloji teorisinin tarihi gelişmesinin terimleriyle açıklamak zor değildir. Göze çarpan şudur ki, bilgi sosyolojisi ve Mead'cı gelenekteki sosyal psikolojinin benzerliği geniş olarak anlaşılmamıştır. Rol teorisi, referans grup teorisi vasıtasıyla, kognitif proses psikolojisiyle, özellikle Robert Merton, Muzafer Sherif ve Tamotsu Shibutani'nin çalışmalarıyla, sosyal psikoloji bağlantısında görünür bir tanınma olduğu konusunda görüş birliği vardır³. Bununla birlikte, Sherif ve Shibutani'de bilgi sosyolojisiyle hiç bir şekilde bilinçli bir bağlantı görülmemekteyken, Merton'da sosyal psikolojik prosesin kognitif etkilerinin tartışılması, bilgi sosyolojisi katkısından anlamsız bir şekilde ayrılmakla vuku bulur.

Tarihi olarak bakıldığında bu teorik ayırım müessiftir. Sosyal psikoloji, ferdi bilincin sübjektif realitesinin sosyal olarak nasıl yapılandığını göstermeğe müsaittir. Bilgi sosyolojisi, Alfred Schutz'un vurguladığı gibi, genel olarak realitenin sosyal yapısı ile ilgilenen, bilincin sosyolojik kritiği olarak anlaşılabilir⁴. Böyle bir kritik hem 'objektif realiteyi' (yani, toplumda objektifleştirilmiş ve temel alınmış dünya hakkındaki "bilgi") ve hem de bunun sübjektif ilişkilerini (yani, bu objektifleştirilmiş dünyanın ferde göre sübjektif olarak makul veya reel tarzlarda kabul edilebilir) analiz etmeyi gerektirir. Eğer bu iki alt disiplinin kısaltılmış tarifleri kabul edilirse, onlar arasındaki birleşme, bir melezeleşme (siyah ve beyazın birbirine karışması) değil, bu ikisini kendi tabiatlarının mantıklarıyla bir araya getirmektir. Bu yazı kesinlikle böyle bir teorik birleşme projesinin detaylarını geliştiremez, fakat bazı genel yönelmeleri ve belirtileri işaret edebilir.

Sosyal psikoloji, psikolojik fenomenler sahasının sürekli olarak sosyal güçler tarafından nüfuz edildiği şeklinde bir tanım getirmiştir, hatta daha da ilerisi, sosyal güçler tarafından kararlı bir *formda* şekillendirilmektedir. "Sosyalleşme" sadece ferdi toplum tarafından belirli bir şekilde şekillendirilmiş şahsi bilinç yapısı (self-consciousness) değil, aynı zamanda bu psikolojik reali-

yazılan) ve Marksist (genellikle Fransa'daki) akımın katkılarından da. Amerika'daki Mannheim kökenli bilgi sosyolojisi kabulleri için: Robert Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York: Collier - Macmillan, 1957, pp. 439 ff., and Talcott Parsons, 'An approach to the sociology of knowledge', *Transactions of the Fourth World Congress of Sociology*, Louvain: International Sociological Association, 1959. Mannheim'dan ziyade Scheller'in çizgisindeki alt disiplin konuları için (ki buradaki yazar kendisinin her ikisiyle de tamamiyle beraber olmadığı görüşündedir), cf. Werner Stark, *The Sociology of Knowledge*, London: Routledge & Kegan Paul, 1958.

³ Cf. Merton, *op. cit.*, pp. 225 ff.; Muzafer Sherif and Carolyn Sherif, *An Outline of Social Psychology*, New York: Harper, 1956; Tamotsu Shibutani, 'Reference groups and social control' in Arnold Rose (ed.), *Human Behaviour and Social Processes*, London: Routledge & Kegan Paul, 1962, pp.128 ff.

⁴ Bilgi sosyolojisi sahası hakkındaki bu anlayış, Mannheim kaynaklı yaklaşımdan çok daha geniş olarak, Alfred Schutz'un çalışmaları tarafından oldukça şiddetli etkilenmiştir. Alfred Schutz, *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*, Vienna: Springer, 1960; *The Problem of Social Reality*, The Hague: Nijhoff, 1962; *Studies in Social Theory*, The Hague: Nijhoff, 1964.

te sosyal yapıyla sürüp giden bir diyalektik ilişki içindedir. Buradaki psikolojik realite, psikolojik fenomen *hakkındaki* bilimsel veya felsefi niteliğini işaret etmemekte, ferdin kendini kavradığı bilinç prosesini ve onun diğerleriyle ilişkileri anlamlarını taşımaktadır. Antropolojik-biyolojik kökleri ne olursa olsun, psikolojik realite, ferdin sosyal proses yolundaki biyografisinden meydana çıkmakta ve sosyal prosese dayanılarak (yani bilinçte ‘realite’ olarak korunmakla) sürdürülmektedir. Sosyalleştirme, sadece ferdin belli bir şekilde kendi kendinde -reel- olmasını sağlamaz; o yaşadığı dünyadaki tecrübelerine bu ‘realiteye’ uygun bilinç ve duygu unsurları ile sürüp giden bir şekilde cevap verecektir. Meselâ, başarılı bir sosyalleştirmenin şekillendirdiği benlik kendini yalnızca sosyal olarak tarif edilmiş cinsiyetlerden birini veya ötekini esas alarak idrak eder; yani sadece bu şekilde kendini idrak edişin ‘reel’ olduğunu ‘bilir’, ve herhangi bir zıt modeli idrak etmeyi veya hissetmeyi ‘gerçek dışı olduğundan’ reddeder. Benlik (self) ve toplum birlikte ve ayrılmaz bir şekilde yayılan varlıklardır. İlişkileri diyalektiktir, çünkü şahsiyet bir kere formlandıktan sonra onu şekillendirmiş olan topluma geri akdedir (bu diyalektiği Mead -I- ve -me- şeklinde formüle ederek açıklamıştır*). Benlik (self), toplum vasıtasıyla, toplumdan dolayı vardır, fakat toplumda sadece fertlerin kendilerini ve birbirlerini idrak etmeye devam etmeleri ve toplumu referans göstermeleri halinde mümkündür⁵.

Her toplum, üyelerinin ‘objektif bilgisinin’ parçası olan kimlikler dağıtıcı taşır. Belirli psikolojik özelliklere sahip ve belli durumlarda buna uygun psikolojik reaksiyonlar gösterilen, son derece ‘normal tabiiyet’ olarak ‘bilinen’ erkeklik ve kadınlık kimlikleri vardır. Fert sosyalleşirken bu kimlikler de içselleşir. Bunlar daha sonra ‘dışarıdaki’ bir objektif realitenin temel alınmış unsurları olarak kalmazlar, ferdin bilincinin kaçınılmaz temel yapıları olurlar. Toplum tarafından tarif edilmiş olan objektif realite, sübjektif olarak anlaşılabilir. Diğer bir deyişle sosyalleştirme, objektif ve sübjektif realite, objektif ve sübjektif kimlik arasında bir simetri getirmektedir. Bu simetrisinin derecesi sosyalleştirmenin başarısının kriterini sağlar. Başarılı bir şekilde sosyalleşmiş ferdin psikolojisi, böylece toplumunun objektif şekilde realite olarak tarif ettiği-

* *İnsan varlığı reflektiftir (tepkici veya yansıtıcı). İnsan benliği bir çeşit içsel diyalogu yönetir. Başka deyişle kelimelerle ve şekillerle kendimizle konuşuruz. Mead, I ve me’yi birbirinden ayırmıştır. Bunlar aslında birer yapı olmaktan ziyade birer süreçtirler(processes), ve her ikisi de onun analiz ettiği benliğin (self) bir parçasıdır. (I), kendiliğinden, yaratıcı, akdeden benliktir. (me) ise devamlı seyirciler olan diğer benlikler gurubudur (multitude). Mead buna (inner forum) diyor. (me) diğerlerin bize verdiği cevapların bir yansımasıdır. (Çevirenin notu).*

⁵ Benlik ve toplum arasındaki bu diyalektik Marksist terimlerle de formüle edilebilir. Bkz. mesela, Joseph Gabel, *La fausse conscience*, Paris: Editions de Minuit, 1962; ve Jean-Paul Sartre, *Search for a Method* (trans. H. E. Barnes), New York: Knopf, 1963. Bazı Marksist kategorileri Marksist olmayan bir bilgi sosyolojisinde birleştirme teşebbüsü için bkz. Peter Berger and Stanley Pullberg, ‘Reification and the sociological critique of consciousness’, *History and Theory*, vol. 4 (1965).

ni sübjektif olarak *tasdik* eder. Fert artık dışa dönerek erkek ve kadının tabii hassalarıyla ilgili ‘bilgi’ arama ihtiyacında değildir. Bu sonucu basit bir mura-kabeyle (introspection) elde eder. Kim olduğunu bilir. Buna uygun hisseder. Kendini ‘kendiliğinden’ (spontaneously) yönetir, çünkü sıkıca içselleştirilmiş idrak ve duygusal yapı alternatif bir yönetimi gereksiz ve hatta imkansız kılar⁶.

Sosyal yapı ve psikolojik realite arasındaki bu diyalektik Mead’cı gele-nekteki herhangi bir sosyal psikolojinin fundamental niteliği olarak adlandırılabilir. Toplum, psikolojik realiteyi sadece tarif etmez fakat aynı zamanda yaratır da. Fert kendini toplum içinde *realize* eder, yani fert kendi kimliğini sosyal olarak tarif edilmiş terimlerle anlar ve bu tarifler toplumda yaşadıkça *realite* olur. Bu fundamental Mead’cı diyalektik, Merton’un ‘kendinden mülhemlik’ (self-fulfilling prophecy) kavramını ve W. I. Thomas’ın ‘durumun tarifi’ (definition of the situation) kavramının anlaşılmasını sağlar⁷.

Bilgi sosyolojisi izafi (yani, ferdi tecrübenin anlamlı belli bir şekilde yorumlandığı geniş bir organizasyon realitesiyle) fakat geniş bir diyalektik (sosyal yapı ile ferdin içinde yaşadığı ‘dünya’ arasındaki) ile ilgilendir⁸. Her toplum belli bir dünya inşa eder. Toplumsal tecrübedeki ferdi sembolizasyonun sonsuz çeşitliliği, bunları kapsayan ve objektifleştiren bir söylem evreni yaratır. Ferdi tecrübe de, diğerleri açısından sosyal çevre anlamı taşıyan ve onlarla iletişimin mümkün olduğu makul bir dünyada yer almak olarak anlaşılır. Ferdi manalar da objektifleştirilmiştir ve böylece söz konusu dünyada yaşayan herkes için kullanışlıdır. Gerçekten bu dünya ‘objektif realite’ olarak idrak edilir, yani başkalarıyla da paylaşılmaktadır ve fertlerin tercihlerinde saygın bir yeri vardır. Böylece bu tür bir dünyanın muteber sosyal tanımları onun hakkında ‘bilgi’ olarak nazara alınır ve bu ‘bilginin’ dayanakları olarak alındığı sosyal durumlar tarafından fert için sürekli sınıranır. Sosyal olarak meydana getirilmiş dünya, tipik olarak düşünülebilecek tek reel dünya olur. Fert böylece tüm adımlarının manalarını yansıtmak mecburiyetinden kurtulmuştur. Sadece ‘sağ duyuyu’ tercih etmesi yeterlidir⁹.

⁶ Tavırların sosyal yapılanması hakkında, bkz. Arnold Gehlen, *Urmensch und Spätkultur*, Bonn: Athenaeum, 1956, burada Gehlen, biyolojik temelli bir sosyal kurumlar teorisi amaçlamaktadır. Bugüne kadar Amerikan sosyologları tarafından bilinmeyen hakikaten anlamlı bu teori hakkında ayrıca bkz. Arnold Gehlen, *Anthropologische Forschung*, Hamburg: Rowohlt, 1961, ve *Studien zur Anthropologie und Soziologie*, Neuwied/Rhein: Luchterland, 1963.

⁷ Thomas’ın sosyal tarifi ‘gerçek sonuç’u hakkındaki iyi bilinen hükmü kastedilmişti, ve genellikle de kastedildiği gibi da anlaşılmaktadır, realite bir kere tanımlandıktan sonra insanlar bu tarif sanki hakikatmiş gibi hareket edeceklerdir. Bu önemli unsur sosyal tarifi güçlü *gerçeklik* (realizing, yani realite - üretme) anlayışına katılmadır. Thomas’ın sosyal psikolojiden alınan bu ‘temel teoremi’ Merton tarafından geliştirildi, *op. cit.*, pp. 421 ff. Bilgi sosyolojisi, bu makalenin gösterdiği gibi, ‘realitenin’ sosyal yapılanmasının bu özelliğini daha da genişletebilecektir.

⁸ bkz. Schutz, *The Problem of Social Reality*, pp. 207 ff.

⁹ Cf. *ibid.*, pp. 3 ff.

Lisan, realitenin sosyal yapısının hem kaynağı, hem de aracıdır¹⁰. Lisan, ferdi tecrübeyi belli bir noktada toplar, mecraya sevk eder ve objektifleştirir. Lisan, ferdin sosyalleşerek bir unsuru haline geldiği ve başkalarıyla paylaştığı dünyanın en önemli manasıdır ve ayrıca diğerlerinin onunla konuşma ilişkisi kurmasını sağlar, böylece ortak dünya fert için yaşanabilir olmaya devam eder¹¹. Bu linguistik zemin üzerinde yorum şemaları, kognitif ve moral normlar, değer sistemleri ve nihayet teorik olarak meydana getirilmiş mevcut herhangi bir toplumun (Durkheim'cı ekolün işaret ettiği gibi) "kolektif temsillerinin" dünyasını şekillendiren "dünya görüşleri" formlandırılır¹². Toplum, hayatı düzenler. Sadece bir sosyal düzen dünyasında ferdin sübjektif olarak anlamlı hayata sahip olmasına ve onu *aneminin* yıkıcı etkilerinden, yani, ferdin sosyal düzenlenme prosesinden mahrum edildiği ve böylece kavramlardan da mahrum edildiği bir ortamdan koruyan "bir kolektif bilinç" geliştirilebilir. Sosyal düzen hakkındaki teorilerde her sosyal düzenin temelini linguistik zeminin teşkil ettiğini hatırlatmakta fayda vardır, çünkü objektif realite dünyasının sosyal yapısıyla ne kastedildiğini lisan netleştirmektedir. Lisan müspet ve vazgeçilmez bir sosyal keşiftir ve bir linguistik sistem onu icat eden toplumun ortaya koyduğu bir ontolojik statüyle temin edilemez. Bununla beraber, fert lisanını (özellikle anadilini) bir objektif realite olarak öğrenir¹³. Bunu iradî olarak değiştiremez. Zorlayıcı gücünü tasdik etmek mecburiyetindedir. Tipik olarak, fert ne kendini ne de dünyayı lisanın temin ettiği kavramlar dışında düşünemez. Fakat lisanın bu hakikati, zahiriliği ve mecburiyeti (sosyal fenomenin varlık benzeri karakteri) toplumun tüm objektiflerine uzanır. Sübjektif neticesi, ferdin kendini (-yani kendini ister istemez yerleştirilmiş olarak görerek-) tabii olduğu kadar sosyal bir dünyada da 'bulmasıdır'.

Vurgulamak gerekir ki, realitenin sosyal yapısı bilincin hem teori öncesi (pre-theoretical) ve hem de teorik seviyelerinde yer alır ve bundan dolayı bilgi sosyolojisi her ikisiyle de ilgilenmek zorundadır. Muhtemelen ilk bilgi sosyolo-

¹⁰ Cf. *ibid.*, pp. 287 ff. Also, cf. Ernst Cassirer, *An Essay on Man*, New Haven: Yale University Press, 1962, pp. 109 ff. Amerikan sosyologlarınca ihmal edilen lisan ve 'realite' problemi Amerikan kültürel antropolojisinde genişçe tartışılmıştır; Edward Sapir'in ve ona zıt olan 'Whorf hipotezi' nin etkilerine bakınız. Bu, Durkheim'cı ekolden beri Fransa'da sosyologlar ve kültürel antropologlar için esas problem olagelmıştır. Cf. Claude Lévi-Strauss, *The Savage Mind*, London: Weidenfeld & Nicholson, 1966.

¹¹ 'Realitenin', 'iletişim araçları' anlamındaki kullanımı hakkında, cf. Peter Berger and Hansfried Kellner, 'Marriage and the construction of reality', first published in *Diogenes*, vol. 46 (1964), pp. 1-25.

¹² Durkheim'cı 'kolektif bilinç' teorisinin, anemi teorisinin pozitif tarafı olduğu söylenebilir. Elbette bunun yeri Durkheim'in Dini Hayatın temel formlarıdır. Bunun önemli gelişmeleri için (bilgi sosyolojisiyle ilgili olarak), cf. Marcel Granet, *La Pensée chinoise*, Paris: Albin Michel, 1950; Maurice Halbwachs, *Les Cadres sociaux de la mémoire*, Paris: Presses Universitaires de France, 1952; Marcel Mauss, *Sociologie et anthropologie*, Paris: Presses Universitaires de France, 1960.

¹³ Çocuğun lisan öğreniminin 'objektivitesi' hakkında tam bir bilgi Jean Piaget'in çalışmasında bulunabilir.

ğisinin geliştiği Almanya'nın entelektüel durumundan dolayı, bu zamana kadar ağırlıklı olarak bu fenomenin teorik tarafıyla -toplum ve 'fikirler' arasındaki ilişki problemiyle- ilgilenilmiştir¹⁴. Muhakkak bu önemli bir problemdir. Herkes bir çeşit dünyada yaşarken sadece az bir miktar insan fikirler adına endişe etmektedir. Sadece entelektüellerin teoriler, düşünce sistemleri, *weltanschauungen* ürettikleri bir bölümüne değil, geniş kapsamı içinde bir dünya inşa edici insan aktivitesinde sosyolojik bir boyut vardır. Böylece burada tartışılan konu, bilgi sosyolojisinin sadece psikolojik fenomen *hakkındaki* (psikoloji sosyolojisi olarak adlandırılabilir) çeşitli teorilerle değil, bu fenomenlerin bizzat kendileriyle de (ki bu da sosyolojik psikoloji olarak adlandırılabilir) ilgisi vardır.

Bir toplumla onun dünyası arasındaki ilişki diyalektiktir, çünkü, bir kere daha tekrarlırsak, tek taraflı sebeplendirme terimleriyle uygun olarak anlaşıl-maz¹⁵. Dünya, -sosyal olarak yapılanmış olduğunu düşünelim-, sadece içinden kaynaklandığı sosyal yapıların pasif bir yansıması değildir. Bulunduğu yer için 'objektif realite' olmak demek, esas alınan toplumun sadece belli bir otonomi kazanmakla kalmaması, ona daha sonra etki edebilecek bir güç de kazanması demektir. İnsan bir lisan keşfeder ve sonra bakar ki onun mantığı kendisinin üzerine baskı yapıyor. Ve insan çeşitli unsurları birleştirerek teoriler yapar, hatta basit sosyal çıkarılardan yola çıkan teoriler de olabilir, ve görür ki bu teoriler sosyal değişimin yapıcıları (agencies) olmuşlardır. Böylece görülebilir ki, sosyal psikoloji ve bilgi sosyolojisinin diyalektikleri arasında teorik olarak tat-min edici benzerlikler vardır: toplumun psikolojik realiteyi üretmesi diyalektiği ve bunu bir dünya teşkil etmeye şümulendirmesi diyalektikleri. Her iki diyalektik de objektif ve subjektif realiteler arasındaki ilişkiyle, -veya daha detaylı ifade edilirse-, sosyal olarak gerçekleştirilen realite ve bunun subjektif

¹⁴ Bilincin teorik seviyeleri noktasında bilgi sosyolojisinin yoğunlaşması daha önce zikredilen Stark'ın (An Essay in Aid of a Deeper Understanding of the History of Ideas) alt başlıklarında gayet güzel açıklanmaktadır. Bu yazar Schutz'un çalışmalarını bu alt disiplinin geniş konularına varmak için elzem olduğunu düşünmektedir. Marksist yargılara dayalı geniş bir yaklaşım için, cf. Henri Lefebvre, *Critique de la vie quotidienne*, Paris: L'Arche, 1958-61. Toplumda ön-teorik bilincin kritiği için Pareto kullanımının ihtimalinin tartışması için, cf. Brigitte Berger, 'Vilfredo Pareto's Sociology as a Contribution to the Sociology of Knowledge', (unpublished doctoral dissertation, Graduate Faculty, New School for Social Research, New York, 1964).

¹⁵ Bu problem Marx tarafından onun iyi bilinen üst ve alt yapı kavramlarında tartışılmıştır. Bu yazar, Mars'ın ilk yazılarında (1844 Ekonomik ve Felsefi Manifestosunda olduğu gibi), ikisi arasındaki ilişkinin açıkça diyalektik olduğu görülmektedir. Daha sonraki dönemlerin Marxizm'inde alt ve üst yapının, ikincisinin, ilkinin sadece bir yansıması olduğu, mekanistik anlayışında diyalektik kaybolur. Komünist ideolojideki Marxizm'in bu 'somutlaştırılması' hakkında (muhtemelen düşünce tarihindeki en büyük çelişkilere birisi), cf., örnek olarak, Joseph Gabel, *Formen der Entfremdung*, Frankfurt: Fischer, 1964, pp. 53 ff. Marxist gelenek içinde bu problemle meşgul olan orijinal diyalektiği yeniden yakalamayı deneyen muhtemelen en önemli çalışma Georg Lukacs'ın *Geschichte und Klassenbewusstsein* (1923) dir, bu kitabın mükemmel bir Fransızca tercümesi - *Histoire et conscience de classe*. Paris: Editions de Minuit, 1960.

olarak anlaşılmasıyla ilgilendirirler. Her iki durumda da fert, kendisinin dışından verilmiş gibi görünen gerçekleri içselleştirir ve bunlar içselleşmekle kendi bilincinin mevcut müderecatı olurlar, toplumda yaşadıkça ve akdettikçe de bunları tekrar dışsallaştırır¹⁶.

Bu mütalâalar, özellikle burada sunulmak zorunda olduğu dar formlarında, ilk bakışta olağan üstü soyut olarak gözükebilir. Ancak, kimliğin sosyolojik anlamı hakkında sosyal psikoloji ve bilgi sosyolojisinin bu ana perspektiflerinin tatminkar bir kombinasyonu sorulduğunda, şöyle sade bir ifadeyle cevap verilebilir: *Kimlik, psikolojik realiteyle olan uygun bağlılığıyla, daima sosyal olarak yapılanmış belirli bir dünyada kimliktir.* Veya, ferдин bakış açısından ise: *İnsan kendini, genel bir dünyada bulunmakla, diğer insanlar tarafından tanımlanmış olduğu gibi hüviyetlendirir*

Mead'ın da işaret ettiği gibi, sosyalleşme sadece ferдин diğerlerinin 'davranışlarını aldığında' mümkündür, yani kendisini diğerlerinin daha önceden onu anladıkları gibi anlatmasıdır. Elbette bu proses kimliğin bizzat kendisinin teşkil edilmesine kadar uzatılabilir, böylece sosyal kimlikleşmenin kendini-kimliklendirmeyi (self-identification) hem ürettiği hem de ondan önce geldiği formüle edilebilir. Bu durumda, Mead'cı davranış prosesi -ve rol- yüklenme, ortak bir dünyayı paylaşmayan fertler arasında vuku bulması mümkündür, meselâ Columbus ile 1492 de karşılaştığı ilk Amerikan yerlileri arasında olanlar gibi. Kısa zamanda birlikte yaşadıkları çevre olan bir dünya içinde birbirlerini kimliklendirdiler, daha doğrusu birbirleriyle iştiğal ettikçe birlikte böyle bir dünya kurdular. Birbirlerini bu dünyanın terimleriyle sosyalleştirerek, sonra da onun içindeki uygun davranışları ve rolleri yüklenebilirlerdi. Columbus ve İspanyolları, güçlü tarafı olarak (bir anlamda ebeveyn gibi), bu 'adlandırma' oyununda avantajlıydılar, muhtemelen İspanyollar onlar tarafından mitolojik yaratıklar olarak kimliklendirilmeye pek az teşebbüs ederken, onlar kendilerini İspanyolların terimleriyle, *Indios* olarak, adlandırmak zorundaydılar. Başka bir deyişle, Amerikan yerlisi kendini İspanyolların dünyasına yerleştirerek kendini kimliklendirdi, daha emin olarak denebilir ki, onlar bu çevreye yerleştikçe dünya da kendisini bu yönde düzenledi. Halihazırda aynı dünyadaki yerleşik fertler arasında vuku bulan daha normal sosyalleşme vakıalarında, kimliklendirmenin konumunu başlangıçtan itibaren nasıl belirlediğini görmek daha kolaydır. Ebeveyn çocuğa adını verir ve sonra bu kimliklendirmeye uygun terimleri kullanarak onunla meşgul olur. 'İsmlendirmenin' kelime manası bu işlemde bulunmaktadır (bunun belirginliği ait olduğu kültüre bağlıdır, bir John Smith

¹⁶ Burada vurgulanan sosyalleşmenin diyalektik bağı üç 'amın' terimleriyle analiz edilebilir - dışsallaştırmak, objektifleştirmek ve içselleştirmek. Bu 'an'lardan herhangi biri sosyal teoriden dışlanırsa diyalektik kaybolmaktadır. Cf., Berger and Pullberg, *op. cit.*

olmak, 'Ivan Ivanıwic'den, 'köyün aptalından' vs. daha az tatmin edicidir). Sosyalleşme mecrasında ismin tüm etkileri ve açık konumuyla çocuk, aynı prosesle kimliğini de bezediği, –ahlak dünyasında kendini 'iyi bebek', cinsiyet dünyasında 'küçük bir oğlan', sınıf dünyasında 'küçük bir centilmen' olarak kimliklendirerek– içinde bulunduğu ve konumlandığı dünyayı bezer. Mead'cı deyim genişletilebilir: fert, başkalarının davranışlarını ve rollerini aldığı gibi onların dünyalarını da alır. Her rol bir dünyayı sergiler. Benlik daima bir dünyada konumlanmıştır. Aynı sosyalleşme prosesi benlik üretir ve dünyayı ait olduğu bu benliğe içselleştirir.

Aynı sebep sonuç ilişkisi genel olarak psikolojik realiteye de uygulanır. Herhangi bir psikolojik realitenin sosyal olarak tanımlanmış kimliğe ilişik, böylece sosyal olarak konumlanmış dünyada yapılanmış olması gibi. Fert kendi toplumunun dünyasında kendini kimliklendirir ve belirli bir noktada konumlandırırken, kendini, hem 'bilinçli' ve hem de 'bilinçsiz' olan, önceden belirlenmiş ve hatta bazı fizikî (gövdesel) etkileriyle bir psikolojik proses montajının sahibi olarak bulur. 'Akıllı bebek' huysuzluk ettikten sonra suçluluk hisseder, 'küçük oğlan' erotik fantezilerini küçük kızlara kanalize eder, 'küçük bey' toplum içinde birisi sümküdüğünde tiksinti duyar, midesi bulanabilir. Her sosyal olarak yapılanmış dünya böylece bir kimlikler repertuarı ve buna uygun psikolojik sistem taşır. Kimliğin sosyal tarifi, realitenin fazla kavışlenmiş parçası olarak bir yer alır. Sosyalleşmede vuku bulan dünyanın içselleştirilmesi, psikolojik bilince olduğu gibi bilinç yapısına da etki eder, ve hatta (henüz bilimsel olarak uygun bir şekilde açığa çıkarılmamış bir dereceye kadar) psikolojik proses alanına genişletilir¹⁷. Pascal bir yandan gerçeği müşahede eder, diğer yandan Pyrenee's'in hatasını ortaya çıkarırken, bilgi sosyolojisinin temel problemini ortaya koymaktaydı. Aynı müşahede, mide salgısını neyin azdirdığına veya sakinleştirdiğine uygulanabildiği gibi, iyi ve kötü vicdanlara (kötünün 'bilinçsiz' tezahürü de dahil olmak üzere), nefsanî bakımdan ilginç ve farksız olana uygulanabilir. Ve elbette Fransız kimliği İspanyol'unkinden fark edilebilir şekilde değişiktir¹⁸.

Şimdi bilincin teorik seviyelerine dönülürse, –psikolojik realite ve psikolojik modeller arasındaki– üçüncü diyalektik analiz edilebilir. İnsan sadece kendini yaşamaz. Kendini açıklar da. Bu açıklamalar kendisinin nitelik seviyelerine bağlı olarak değişmekle birlikte, insanın psikolojik tabiatının bazı

¹⁷ Böylesi bir 'sosyo-vücut (socio-somatics)' ilginç etkileri için, cf. Georg Simmel's discussion of the 'sociology of senses', in his *Sociology*, New York: Collier-Macmillan, 1964, pp. 483 ff. Ayrıca, cf. Mauss'un essay on the 'techniques of the body', in his *op. cit.*, pp365 ff.

¹⁸ Burada 'sosyolojistik' realite görüşünün sadece sosyal yapı olduğu amaçlanmamıştır. Bununla birlikte bilgi sosyolojisi içinde nihai epistemolojik sorunları parantez içine almak mümkündür.

teorik açıklamaları olmaksızın bir toplumu düşünmek zor olurdu. Böyle bir açıklamanın hâl, mitoloji, metafizik veya bilimsel genelleştirme formu alıp almadığı, elbette ayrı bir sorudur. Bütün bu formların ortak oldukları şey psikolojik realitenin tecrübelerini belli soyut seviyelerde sistematize etmektir. Ferdî psikolojik prosesin kıyaslanacağı anlamda tiplendirilmiş ve böylece 'iyileştirme için hazırlanmış' psikolojik model inşa ederler. Meselâ, toplumdaki her fert her tür görülebilir tecrübeye sahip olabilir. Hem fertlerin kendileri hem de birlikte yaşadıkları insanlar bu tecrübelerin delalet ettiği sorunlarla yüz yüze gelirler. Bu tür vakıaları 'açıklayan' bir psikolojik model, modelde kodlanmış çeşitli türlerle, belli bir tecrübeyi kıyaslamaya müsaade eder. Tecrübe, daha sonra, bu tipolojinin terimleriyle -şeytanın sahip olması durumu olarak, veya gizli bir statünün işareti olarak yahut da sadece pis bir durum olarak sınıflandırılabilir. Psikolojik modelin bu uygulaması ('teşhis'), vakıa hakkında ne yapmak gerektiğine ('terapi') karar vermeye müsaade eder; dualarla ferdi kurtarmak, iyileştirmek vs. Başka bir deyişle, psikolojik model ferdi tecrübeyi belli bir yere yerleştirir ve ileri bir teorik sistem içinde yönlendirir¹⁹.

Her psikolojik modelin, realitenin daha genel teorik formülünde gömülü olduğunu söylemek gerekir. Model toplumun 'dünya hakkındaki genel bilgisinin' parçasıdır ve teorik düşünce seviyesine çıkarılmıştır. Böylece bir değerler tipolojisini taşıyan belli bir psikolojik model, dünyanın dini anlamından, çağdaş psikiyatrinin anladığı gibi bir 'akıl hastalıkları' psikolojisi teorisine kadar, çok geniş bir 'bilimsel' alanda bulunur. *Psikolojik 'bilgi' daima 'dünya hakkında genel bilginin' bir parçasıdır*- bu deyimde az önce psikoloji sosyolojisi diye adlandırılan şeyin temelleri yatmaktadır. Bu deyimın önemi, 'realite kaynağının' psikiyatrik anlamına referans edilerek ifade edilebilir. Belli bir ferdin uygun bir şekilde 'realiteye bağlantılı' olmadığına bundan dolayı 'akıl hastası' olduğuna, bir psikiyatr karar verebilir. Sosyolog bu tarifi kabul edebilir, fakat derhal sormalıdır: '*Hangi realite?*' Freud'cu prensiplerin toplumdan topluma değiştiğini kültürel antropolojinin gösterebildiği gibi, bilgi sosyolojisi de benzeri 'realite prensiplerinin' sosyo-kültürel izafiyeti üzerinde ısrarlı olmalıdır²⁰.

Bu sosyolojik perspektifin, psikolojik teorilerin analizlerinde oldukça uzağa ulaşan etkileri vardır. Belirtildiği gibi, her sosyal olarak yapılanmış dünya bir psikolojik model taşır. Eğer bu model akla uygunluğunu koruyabilecekse, toplumdan kaynaklanan psikolojik realiteyle bazı ampirik ilişkileri olacaktır. Cin, şeytan itikadını tetkik eden ilim dalı (demonology) model çağdaş top-

¹⁹ Bilgi sosyolojisindeki tespit edilmiş tipolojilerin etkileri hakkında, cf. Eliot Freidson, *The Sociology of Medicine*, Oxford: Blackwell, 1963, pp. 124 ff.

²⁰ Psikiyatrinin kendisinden gelen çağdaş 'zihni hastalıklar' kavramı hakkında, cf. Thomas Szasz, *The Myth of Mental Illness*. New York, Hoesber-Harper, 1961.

lumda 'reel değildir'. Psikoanalitik olanı ise reeldir. Bir kere daha ampirik sınamanın önemini vurgulamak gerekir. Ferdin kendi sosyal kimliğini iç gözlemle onaylaması gibi, psikolojik teorisyen de modelini 'ampirik araştırmayla' tasdik edebilir. Eğer model, psikolojik realiteyle sosyal olarak tanımlanmış ve üretilmiştir diye mutabık gelirse, bu realitenin ampirik araştırması tarafından son derece tabii olarak tasdik edilecektir. Bu, psikoloji kendi kendini tasdikler demekle aynı değildir. Daha ziyade, belirli bir psikoloji tarafından keşfedilen veriler aynı zamanda bu psikoloji tarafından üretilmiş olan aynı sosyal dünyaya aittir, demektir.

Bir kere daha tekrar edersek, psikolojik realite ve psikolojik model arasındaki ilişki diyalektiktir. Psikolojik realite psikolojik modeli üretir. Model, realitenin ampirik olarak tasdik edilebilir temsilcisidir. Bir kere şekillendiğinde, psikolojik model, geriye, psikolojik realiteye akdedebilir. Modelin *reelleştirme* potansiyeli vardır, yani 'kendinden kaynaklanır' olarak bir psikolojik realite yaratır. Demonolojinin sosyal olarak kurulmuş olduğu bir toplumda demon değerler ampirik olarak çoğalacaktır. Psikanalizin 'bilim' olarak kurumlaştığı bir toplum, teorik olarak buna uygun niteliklere sahip insanlardan oluşacaktır. Psikolojik modelin kendinden olan bu karakteri, sosyalleşmenin aynı diyalektiğinde de temeldir- ki bunu Mead açık bir deyişle ve şöyle özetlenebilecek şekilde formüle etmiştir: İnsan, hitap edildiği gibi olur.

Bu özet mütalaaların amacı, Mead'cı gelenekteki sosyal psikolojik yaklaşımlarla bilgi sosyolojisinin entegrasyonundan ne tür teorik kazançlar beklenebileceğini değerlendirmektir. Burası böyle bir entegrasyondan kaynaklanabilecek muhtemel ampirik ve metodolojik mevzuların tartışılacağı yer değildir²¹. Sonuç olarak denebilir ki, burada ifade edilen teorik görüş açısı sosyoloji ve psikolojinin disiplinleri arasındaki ilişkinin ciddi bir şekilde yeniden değerlendirilmesini ima eder. Bu ilişki, en azından bu ülkede sosyologlar açısından, teorik bakımdan temelsiz ve zayıf olarak karakterize edilmiştir.

KAYNAK

Peter L. Berger, "Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge", *Towards the Sociology of Knowledge: Origin and Development of a Sociological Thought Style*, (ed. by) G. W. Remmling, Routledge & Kegan, London, 1973, s.273-285.

²¹ Cf. Peter L. Bergerand Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality*, London: Allen Lane, Penguin Press, 1967.